

І. В. Яромій

кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена дослідженню принципів реалізації державної митної політики. У статті розкривається сутність та значення принципів для забезпечення ефективної реалізації державної митної справи. Виокремлено основні принципи, що використовуються при реалізації державної митної політики в Україні.

Особлива увага приділяється аналізу нормативно-правових актів, в яких закріплено принципи реалізації державної митної політики, та їх практичному застосуванню.

Виокремлено ключові проблеми, пов'язані із практичним застосуванням принципів реалізації державної митної політики, серед яких: недосконалість законодавства, відсутність закріплення системи принципів на нормативному рівні, низький рівень правосвідомості щодо основних засад, які можуть бути застосовані уповноваженими суб'єктами під час реалізації державної митної політики. Запропоновано для вирішення виділених проблем провести комплексний аналіз чинного законодавства та розробити зміни, спрямовані на його удосконалення. Відмічено також на важливості на законодавчому рівні закріпити чітку систему принципів реалізації державної митної політики, що сприятиме єдності практики. Обґрунтовано необхідність організовувати освітні програми та тренінги для уповноважених на реалізацію державної митної політики суб'єктів задля підвищення рівня правосвідомості. Зазначено, що запровадження ефективних механізмів контролю та моніторингу допоможе забезпечити належне застосування принципів на практиці.

Відмічено на важливості врахування системи принципів під час реалізації державної митної політики для забезпечення економічної безпеки України, наповнення державного бюджету та розвитку міжнародної торгівлі. Зроблено висновок, що економічний розвиток України залежить від дотримання основних принципів при реалізації державної митної політики.

Ключові слова: митні органи, принципи, забезпечення, реалізація, державна митна політика, громадськість, система, державна митна справа, міжнародна торгівля, суб'єкти.

Постановка проблеми. Принципи реалізації державної митної політики з однієї сторони є ключовим інструментом для забезпечення економічної безпеки держави, захисту внутрішнього ринку, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та наповнення державного бюджету, а з іншої – слугують основою для ефективного функціонування митної системи країни. Також варто відмітити, що саме на підставі цих принципів повинні визначатись стратегічні напрями розвитку державної митної справи, забезпечуватись їх відповідність національним інтересам та міжнародним стандартам. Актуальність дослідження принципів реалізації державної митної політики зростає в умовах глобалізації та інтеграції України до світової економіки, а також впровадження воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань щодо впровадження принципів у різних сферах державної діяльності та їх класифікації, в тому числі й при реалізації державної митної політики присвятили свої

роботи такі науковці, як: Бабенко А.М., Білак Н.І., Бондаренко О.В., Борисова О.О., Додін Є.В., Кормич Б.А., Приймаченко Д.В., Прокопенко В.В., Уртаєва Л.Г., Федотов О.П., Шаповалова І.О. та ін. Наукові дослідження зазначених авторів слугують науковим підґрунтям для формування науково обґрунтованого, авторського підходу до системи принципів реалізації державної митної політики.

Виклад основного змісту. Державна митна політика є важливим інструментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності держави. Її формування визначає стратегічні напрями розвитку митної справи, забезпечує її відповідність національним інтересам та міжнародним стандартам. Водночас у формуванні та реалізації державної митної політики відіграють вирішальну роль принципи, які є ключовим інструментом для забезпечення економічної безпеки держави, захисту внутрішнього ринку, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та наповнення державного бюджету.

Першочергово слід відмітити, що відповідно до статті 5 Митного кодексу України поняття «державна митна політика» розглядається як система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки [1].

В свою чергу на доктринальному рівні правова категорія «державна митна політика» Д.М. Приймаченко пропонується розглядати як систему заходів, що регулюють ввезення, вивезення та транзит переміщуваних через кордони даної держави товарів й інших предметів, їх митне обкладення, оформлення і контроль [2].

У розумінні Енциклопедії Сучасної України термін «митна політика» є складником внутрішньої та зовнішньої державної політики, що є сукупністю передусім економічних заходів щодо митної справи, спрямованих на захист національних інтересів та національної безпеки в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Виконує економічну, регулятивну, захисну, фіскальну, інформаційно-статистичну, міжнародно-політичну функції [3].

В свою чергу І.А. Гуцул термін «митна політика» розглядає як систему принципів і напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних і нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі [4, с.8].

Щодо аналізу міжнародного досвіду, до прикладу зміст «митна політика» розкривають як:

- оптимальну конфігурацію цілей, принципів, функцій, напрямів ведення митної справи (США);
- систему заходів, що застосовує держава для встановлення певної конфігурації митного оподаткування на імпортовані в країну товари та проходження ними митних формальностей (Австралії);
- забезпечення найефективнішого використання інструментів митного контролю та регулювання товарообміну на митній території, участі в реалізації торговополітичних завдань щодо захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку національної економіки ЄС) [5].

Отже, наявні підходи до трактування терміну «державна митна політика» відображають комплексний підхід до регулювання митної сфери, що враховує як національні, так і міжнародні інтереси. Водночас можна стверджувати, що система принципів є складовим та невід'ємним компонентом державної митної політики, що відображається у взаємозв'язку між теоре-

тичними засадами та практичною реалізацією державної митної політики. Зазначене додатково підтверджується тим, що державна митна політика не може існувати без чітко визначених принципів, які визначають цілі, напрямки та методи її реалізації. Принципи є своєрідним «фундаментом», на якому будується вся система митного регулювання, а також формується зміст державної митної політики, визначаються її стратегічні напрямки та тактичні заходи.

Іванов С. пропонує дворівневу систему принципів формування митної політики, де перший рівень представлений принципами вироблення моделі митної політики, а другий - принципами нормотворчості, а до переліку принципів формування державної митної політики віднесення принципів: 1) доцільності; 2) виключної юрисдикції України на її митній території; 3) адекватності; 4) законності; 5) збалансованості; 6) передбачуваності; 7) прозорості і гласності; 8) об'єктивності; 9) співробітництва [6, с.182].

Цікавими в даному контексті видаються висновки А. М. Бабенко, О. О. Борисова, І. О. Шаповалова, які досліджуючи роль принципів права, акцентували увагу, що їхнє значення виявляється ще більш значимим, коли йдеться про усунення прогалин в законодавстві. Так, у випадках, коли закон не прописує або недостатньо чітко визначає з приводу певного питання, суд повинен знаходити рішення в світлі принципів права [7, с. 6].

Окрім цього, цілком логічним є те, що принципи державної митної політики знаходять своє відображення в конкретних нормативно-правових актах, митних процедурах та практиці їх застосування. Втім як правило, основні засади не закріплені в одному нормативно-правовому акті.

Наразі на нормативному рівні не визначено поняття «принципи реалізації державної митної політики». З огляду на що розглянемо наявні підходи як на теоретичному та довідковому рівнях.

Так, у розумінні Тлумачного словника української мови термін «принципи» - це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. [8]. Схоже визначення наводиться О.М. Макеєвою, яка пропонує цю категорію розглядати як вихідні положення, які закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя, відмічаючи, що їх провідна роль забезпечується прямим чи непрямым закріпленням принципів у нормах права [9, с. 48].

Натомість, на думку Ю.О. Волошина категорію «принцип» можливо розглядати у вигляді:

1) основних засад, вихідних ідей, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнього переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [10, с. 110].

В свою чергу, С. Іванов категорію «*принципи державної митної політики*» пропонує розглядати як комплексну категорію, яка представлена сукупністю економічних і правових ідей, положень, що зумовлені метою й завданнями митної політики, нормативно закріплені й спрямовані на охорону митних інтересів як окремого громадянина, групи осіб, так і держави загалом тощо [6, с. 181]. Натомість, Г.Б. Погріщук, С.О. Бей зазначають, що митна політика включає в себе: принципи переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів; виконання митних формальностей; митні режими, як сукупність вимог і умов, що визначають правовий статус оформлюваних товарів і покладають обов'язки, необхідні до виконання при здійсненні митного оформлення; тарифне і нетарифне регулювання; спеціальні захисні, антидемпінгові і компенсаційні заходи при імпорті товарів; справляння митних платежів; надання митних пільг; митний контроль; правову регламентацію взаємовідносин учасників митних правовідносин у захисті прав і законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності [11].

Таким чином, з огляду на відсутність визначення терміну «*принципи реалізації державної митної політики*» пропонуємо його розглядати як сукупність практичних вимог, методів та інструментів, які використовуються для досягнення цілей та завдань державної митної політики, визначають, яким чином митні органи та інші суб'єкти митних відносин повинні діяти для ефективного виконання норм митного законодавства та забезпечення митної безпеки держави. Порівнюючи цей термін з категорією «*принцип формування державної політики*» слід звернути увагу на основних відмінностях, які охарактеризуємо через призму таких критеріїв: 1) фокус (так, принципи формування державної митної політики визначають стратегічні напрямки та цілі, тоді як принципи реалізації державної митної політики визначають практичні методи та інструменти); 2) рівень (так,

принципи формування державної митної політики є більш абстрактними та загальними, тоді як принципи реалізації є державної митної політики більш конкретними та практичними); 3) час (так, принципи формування державної митної політики визначають довгострокову стратегію, тоді як принципи реалізації державної митної політики визначають тактику та конкретні дії).

Отже, можна сказати, що принципи формування державної митної політики визначають «що» потрібно робити, а принципи реалізації державної митної політики - «як» це робити.

Класифікуємо принципи в залежності від того, чи вони використовуються при формуванні, чи при реалізації державної митної політики. Зокрема, до переліку принципів формування державної митної політики видається можливим віднесення: 1) принцип законності, який є фундаментальним і визначає правову основу для всієї державної митної політики, включаючи її формування; 2) принцип економічної доцільності? який визначає стратегічні цілі державної митної політики, спрямовані на розвиток національної економіки; 3) принцип міжнародного співробітництва, який визначає напрямки міжнародної співпраці у митній сфері, та є важливим для формування державної митної політики; 4) принцип прозорості та відкритості, який на етапі формування визначає вимоги до відкритості процесу розробки політики.

Щодо системи принципів реалізації державної митної політики, то до неї віднесемо: 1) принцип ефективності, що визначає вимоги до ефективності роботи митних органів при реалізації митної політики; 2) принцип пропорційності, що визначає вимоги до пропорційності митних заходів, що застосовуються при реалізації державної митної політики; 3) принцип запобігання корупції, що визначає вимоги до заходів щодо запобігання корупції в митних органах при реалізації державної митної політики; 4) принцип клієнтоорієнтованості, що полягає в орієнтованості на клієнта, яким може бути громадянин, суб'єкт ЗЕД, декларант тощо створенні комфортних умов при здійсненні митних процедур, а також передбачає мінімізацію бюрократичних процедур, надання якісних консультацій та підтримки, а також швидке вирішення питань, що виникають; 5) принцип ризик-орієнтованості, що передбачає застосування методів управління ризиками при здійсненні митного контролю, а також дозволяє митним органам зосередити свої ресурси на найбільш ризикованих операціях та забезпечити ефективний контроль. Цей

перелік не є вичерпним і може бути доповнений. Також варто відмітити, що деякі принципи, такі як принцип законності та принцип прозорості, можуть застосовуватися як при формуванні, так і при реалізації митної політики. Класифікація принципів допомагає краще зрозуміти їх роль у різних етапах митного регулювання.

Важливо також зазначити, що принципи державної митної політики можуть бути закріплені як в окремих статтях нормативно-правових актів, так і впливати з їх загального змісту.

Так, Основний закон держави, який визначає загальні засади державного регулювання, включаючи принципи законності, верховенства права та захисту національних інтересів [12].

Щодо Митного кодексу України, то він містить норми, що визначають принципи митного регулювання, митні процедури, права та обов'язки суб'єктів митних відносин [1].

Серед законів можна привести як приклад Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», що містить принципи, які стосуються як формування, так і реалізації державної митної політики, хоча прямо не виділяє їх у зазначеній класифікації. Так, щодо принципів, що впливають на реалізацію державної митної політики, визначених у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» можна віднести: 1) принцип законності, згідно якого вимагається, щоб зовнішньоекономічна діяльність здійснювалася відповідно до чинного законодавства України, що є основою для реалізації державної митної політики; 2) принцип ефективності, який полягає у сприянні створенню умов для ефективного здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає ефективної реалізації державної митної політики; 3) принцип прозорості, який передбачає відкритість та доступність інформації про зовнішньоекономічну діяльність, що сприяє прозорій реалізації державної митної політики. Важливо зазначити, що Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» [13] встановлює загальні засади регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які одночасно впливають на формування та реалізацію державної митної політики.

До підзаконних нормативно-правових актів слід віднести постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України та Державної митної служби України, які деталізують порядок застосування норм Митного кодексу України [1] та інших законів у митній сфері. Як приклад приведемо Постанову Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р.

№ 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (далі - Постанова № 996) [14], яка визначає механізми забезпечення участі громадськості у процесах формування та реалізації державної політики. Хоча вона не стосується безпосередньо державної митної політики, її положення мають загальний характер і можуть бути застосовані до будь-якої сфери державної політики, включаючи митну.

Виходячи з положень Постанови № 996, можна виокремити такі принципи, що стосуються реалізації державної митної політики: а) принцип громадського контролю (Постанова № 996 передбачає можливість здійснення громадського контролю за реалізацією державної політики, що забезпечує можливість для громадськості контролювати ефективність реалізації державної митної політики); б) принцип інформування громадськості (Постанова № 996 передбачає обов'язковість інформування громадськості про результати реалізації державної політики, що забезпечує прозорість процесу реалізації державної митної політики та можливість для громадськості оцінити її ефективність). Отже, Постанова № 996 встановлює загальні принципи участі громадськості у реалізації державної політики, які можуть бути застосовані до державної митної політики.

Окрім цього, варто відмітити, що Україна є учасником багатьох міжнародних договорів та конвенцій, що регулюють митні відносини, таких як Кіотська конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур [15] (далі – Кіотська конвенція), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) [16], та інші. Відповідні засади формування та реалізації державної митної політики можуть впливати й із рекомендацій та рішень Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі та інших міжнародних організацій, що регулюють митні відносини. Як приклад проаналізуємо Кіотську конвенцію¹, яка встановлює стандарти та принципи, що регулюють митні процедури в країнах-учасниках. Хоча Конвенція не містить прямого поділу на принципи формування та реалізації митної політики, її положення впливають на обидва аспекти. Зокрема, серед принципів, що впливають на реалізацію державної митної політики згідно Кіотської конвенції можна привести: 1) принцип ефективності, що поля-

¹ Кіотська конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур

гає у вимозі ефективного використання митних ресурсів та застосування сучасних технологій, що впливає на реалізацію державної митної політики, спрямованої на забезпечення ефективного митного контролю; 2) принцип ризик-орієнтованості, який передбачає заохочення застосування методів управління ризиками при здійсненні митного контролю, що впливає на реалізацію державної митної політики, спрямованої на зосередження ресурсів на найбільш ризикованих операціях; 3) принцип міжнародного співробітництва, який проявляється через сприяння міжнародному співробітництву між митними органами, що впливає на реалізацію державної митної політики, спрямованої на боротьбу з митними правопорушеннями. Отже, Кіотська конвенція відіграє важливу роль у формуванні та реалізації митної політики, сприяючи спрощенню, гармонізації та ефективності митних процедур.

Таким чином можна зробити висновок, що економічний розвиток України залежить від дотримання основних принципів при реалізації державної митної політики.

Висновки. За результати дослідження принципів реалізації державної митної політики слід відмітити, що принципи в державній митній політиці загалом можуть розглядатись: а) як основа; б) як складова; в) як теоретичні положення; г) як практичні інструменти регулювання державної митної сфери. Також вірним видається твердження, що система принципів є невід'ємною та важливою складовою державної митної політики.

Для забезпечення ефективного функціонування митної системи слід застосовувати комплексний підхід. Важливо також визначати ключові проблеми, пов'язані із практичним застосуванням принципів реалізації державної митної політики, серед яких: недосконалість законодавства, відсутність закріплення системи принципів на нормативному рівні, низький рівень правосвідомості щодо основних засад, які можуть бути застосовані уповноваженими суб'єктами під час реалізації державної митної політики.

Водночас для вирішення виділених проблем необхідно: провести комплексний аналіз чинного законодавства та розробити зміни, спрямовані на його удосконалення; закріпити на законодавчому рівні чітку систему принципів реалізації державної митної політики, що сприятиме єдності практики; організовувати освітні програми та тренінги для уповноважених на

реалізацію державної митної політики суб'єктів задля підвищення рівня правосвідомості. Запровадження ефективних механізмів контролю та моніторингу допоможе забезпечити належне застосування принципів на практиці.

Отже, врахування системи принципів під час реалізації державної митної політики сприятиме забезпеченню економічної безпеки України, наповненню державного бюджету та розвитку міжнародної торгівлі.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
2. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с.54
3. Митна політика. Енциклопедична стаття. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-64698>
4. Гуцул І.А. Митна політика зарубіжних країн навч. Посіб. Тернопіль. THEU, 2018. – 198 с. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/items/afe2eca7-ed8c-4752-883a-91bcd839fccc/full>
5. Пашко П. В. Щодо термінів — митна політика та — митна справа. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Економіка. 2012. № 2. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_7.
6. Іванов С. Принципи державної митної політики в Україні: поняття, зміст і критерії класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С.179-185.
7. А. М. Бабенко, О. О. Борисова, І. О. Шаповалова. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 3(44), 2022. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2022/1.pdf
8. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF>.
9. Макеева О. М. Принципи правової комунікації: теоретико-правові аспекти. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. 2018. № 1. С. 48-53.
10. Волошин Ю.О. Принцип: в 6 т. / ред. Ю. С.Шемшученко. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. Т. 5. 736 с. 4.
11. Погріщук Г.Б., Бей С.О. Формування та реалізація митної політики України. *Економіка та суспільство*. 2022. №40. С.52-56.
12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

13. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
14. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
15. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція): міжнародний документ від 18.05.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text.
16. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення: міжнародний документ від 03.03.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text.

Yaromii I. V. Principles of implementation of state customs policy

The article is devoted to the study of the principles of implementation of state customs policy. The article reveals the essence and significance of the principles for ensuring the effective implementation of state customs affairs. The main principles used in the implementation of state customs policy in Ukraine are highlighted.

Special attention is paid to the analysis of regulatory legal acts that enshrine the principles of implementation of state customs policy and their practical application.

Key problems associated with the practical application of the principles of implementation of state customs policy are highlighted, including: imperfection of legislation, lack of consolidation of the system of principles at the regulatory level, low level of legal awareness regarding the basic principles that can be applied by authorized entities during the implementation of state customs policy. It is proposed to conduct a comprehensive analysis of the current legislation to solve the identified problems and develop changes aimed at its improvement. The importance of enshrining a clear system of principles for the implementation of state customs policy at the legislative level, which will contribute to the unity of practice, is also noted. The need to organize educational programs and trainings for subjects authorized to implement the state customs policy is substantiated in order to increase the level of legal awareness. It is noted that the introduction of effective control and monitoring mechanisms will help ensure the proper application of the principles in practice.

The importance of taking into account the system of principles during the implementation of the state customs policy is noted to ensure the economic security of Ukraine, replenish the state budget and develop international trade. It is concluded that the economic development of Ukraine depends on compliance with the basic principles in the implementation of the state customs policy.

Key words: *customs authorities, principles, provision, implementation, state customs policy, public, system, state customs, international trade, subjects.*